

AKTUÁLNÍ RIZIKA A JEJICH ŘEŠENÍ V PŘÍSTUPU DĚTÍ KE PSŮM V ČESKÉ REPUBLICE

Topical risks and their solution in attitude of children to dogs in the Czech Republic

Marie Chlopčíková, Ludmila Cimlová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Ústav zdravotně sociální práce

Summary

Based on lack of data in problems of principal information of children concerning responsible and safe attitude to dogs, a pilot research project was implemented in 2009, the target of which was not only mapping personal experience (positive × negative) of pupils at their middle school age (8–12 years) with dogs, but also to evaluate the extent of knowledge concerning the responsible attitude and basic rules of safe contact with the most preferred animal companions – dogs.

The data accumulation was performed by means of questionnaire examination at selected primary schools in the South-Bohemian Region. Six hundred children participated in the research examination. The most numerous group of children who experienced dog attacks included boys aged 9 years. The most hazardous site in terms of the initiation of the dog attack, as reported by pupils of the first degree of primary schools, was the known environment in the vicinity of their own home.

As the most frequent cause of the origination of conflicts with dogs, the savaged respondents mentioned their own sudden motion toward the animal (for example unexpected disturbance of the dog territory or excess initiative of the child in contacting the animal).

Alarming data resulted from the research. Insufficient knowledge of pupils about basic rules of the safe contact with dogs or inappropriate perception of the importance of communication signals of the dog means a considerable risk of the attack origination in the situations concerned.

The target of the article is not only to indicate the alarming data obtained in the pilot project, but particularly to suggest a structure of a proposed preventive programme, which was established with a support to the team project in 2010–12.

Key words: *child – dog – injury – risk factors – savaging by dog – preventive programme*

Souhrn

Na základě nedostatku dat v problematice základní informovanosti dětí o zodpovědném a bezpečném přístupu ke psům byl v roce 2009 uskutečněn pilotní výzkum, jehož cílem bylo nejen zmapovat osobní zkušenosti (pozitivní × negativní) žáků středního školního věku (8–12 let) se psy, ale především zhodnotit rozsah znalostí o zodpovědném přístupu a základních pravidlech bezpečného kontaktu s nejpreferovanějšími zvířecími společníky – psy.

Sběr dat probíhal prostřednictvím dotazníkového šetření ve vybraných základních školách v Jihočeském kraji. Výzkumného šetření se zúčastnilo 600 žáků. Nejpočetnější skupinu, jež zažila napadení psem, tvořili chlapci ve věku 9 let. Za nejrizikovější místo pro vznik napadení psem označili žáci prvního stupně základních škol známé prostředí v blízkosti vlastního domova.

Submitted: 2012-03-30 • Accepted: 2012-11-12 • Published online: 2012-12-31

PREVENCE ÚRAZŮ, OTRAV A NÁSILÍ: 8/2: 139–149 • ISSN 1801-0261 (Print) • ISSN 1804-7858 (Online)

Pokousaní respondenti uváděli za nejčastější příčinu vzniku konfliktu se psem vlastní prudký pohyb směrem ke zvířeti (např. nečekané narušení teritoria psa, přehnaná iniciativa dítěte nečekaně zvíře kontaktovat).

Z výsledků výzkumu vzešla znepokojivá data. Nedostatečné znalosti žáků o základních pravidlech bezpečného kontaktu se psem či nesprávné vnímání významu komunikačních signálů psa představuje v inkriminovaných situacích významné riziko vzniku napadení.

Cílem článku je poukázat nejen na znepokojivá data pilotního projektu, ale především představit strukturu navrhovaného preventivního programu, jenž vznikl za podpory týmového projektu v letech 2010–12.

Klíčová slova: dítě – pes – úraz – rizikové faktory – pokousání psem – preventivní program

ÚVOD

Vzhledem k aktuálnímu stavu veřejného vnímání útoku psa na člověka, a zejména pak na dítě, začala na významu nabývat samotná depistáž potenciálních rizik, jež se výrazně podílejí na vzniku nebezpečných situací při kontaktu mezi dítětem a psem.

Dle statistických údajů k tzv. diagnóze (Dg.) W54 – Kousnutí nebo úder psem, kterou Ústav zdravotnických informací a statistiky uveřejňuje každoročně v rubrice „Infekční nemoci v České republice“, se za rok 2009 událo celkem 1 100 evidovaných napadení člověka psem. Vzhledem k závažnosti zranění způsobených psem muselo být v tomto roce hospitalizováno 265 osob (Janoušek et al., 2003; Infekční nemoci v ČR v roce 2006, 2006; Infekční nemoci v ČR v letech 2007–09, 2010).

Jaký podíl prezentuje v těchto datech dětská populace (dětí 0–14 let)?

Informační systém infekčních nemocí (EPIDAT) evidoval v roce 2009 k Dg. W54 u dětí (0–14 let) 283 případů napadení. V rámci zpracování dat pro Národní registr dětských úrazů ČR bylo v roce 2009 zachyceno 23 ošetření dětských pacientů, kteří nezbytně potřebovali specializovanou péči traumasenter. Vzhledem ke skutečnosti, že výše uvedená data prezentují pouze evidované a ošetřené případy ze zdravotnických zařízení, nelze usuzovat na celkový počet případů napadení dítěte psem v České republice. Ten může být několikanásobně vyšší (Infekční nemoci v ČR v roce 2006, 2006; Infekční nemoci v ČR v letech 2007–09, 2010).

Jak vnímají dnešní děti psí společníky? Rozumějí vzájemně humánně-animální komunikaci? Znají základní pravidla bezpečného kontaktu se psy? Rozumí varovným či konejšivým signálům psího těla? Pokud by odpověď na všechny tyto otázky zněla kladně, nebyli bychom tak často svědky medializovaných kauz, které s oblibou zdůrazňují významný podíl psa při traumatizujícím konfliktu s dítětem. Jen tu a tam některý z osvětených žurnalistů pou-

káže na nedostatečnou zodpovědnost rodičů, důslednost výchovy či benevolentní dohled nad společnými aktivitami dětí a psů ze strany dospělých.

METODIKA

Pilotní výzkum

Pilotní výzkum vznikl za plné finanční podpory Ministerstva zdravotnictví České republiky (2009) v rámci programu „Péče o děti a dorost“ v projektu „Dítě a pes, aneb prevence úrazů způsobených psem u dětí středního školního věku“ (Chlopčíková, 2009; 2010).

Předmětem výzkumu se staly potenciální rizikové faktory v přístupu dětí ke psům z Jihočeského kraje. Hlavním cílem pilotní studie bylo zmapovat základní znalosti dětí o zodpovědném a bezpečném přístupu ke psům.

Dílčí výzkumné otázky mapovaly:

- vnímání vlastní autority dítěte ve vztahu ke psovi;
- osobní zkušenosti dětí s napadením psem;
- povědomí o základních pravidlech bezpečného přístupu ke psům;
- povědomí o rozdílném vnímání významu lidských gest při kontaktu se psem;
- znalost varovných a konejšivých komunikačních signálů v řeči těla psa.

Byla použita kvantitativní výzkumná metoda – dotazování – technika nestandardizovaného dotazníku. Přes snahu výzkumného týmu se nepodařilo najít v tuzemských ani zahraničních studiích standardizovanou formu dotazníku, která by mohla srovnat získaná data. Z tohoto důvodu byla vytvořena nestandardizovaná podoba dotazníku.

Dotazník tvořilo 30 výzkumných otázek, jejichž podoba a význam byly přizpůsobeny mentálním předpokladům a věku cílové skupiny respondentů. Závěrečnou část dotazníku doplňovaly obrazové fi-

gury znázorňující varovné a konejšivé komunikační signály těla psa.

Věk respondentů byl cíleně omezen na období mezi 8.–12. rokem (tzv. „střední školní věk“), který Z. Matějček popisuje jako věk, v němž dochází k zásadním změnám v přístupu dětí ke psům a který se tudíž může podílet i na vzniku konfliktních situací (Matějček, 2007b).

Sběr dat probíhal na šesti kooperujících základních školách v Jihočeském kraji (ZŠ Pohůrecká – České Budějovice, ZŠ Dobrá Voda – České Budějovice, ZŠ Sokolská – České Budějovice, ZŠ Břilice – Třeboň, ZŠ Veselí nad Lužnicí, ZŠ Šobrova – Písek) v časovém pásmu únor až říjen roku 2009.

Díky kvalitní práci výzkumného týmu, pomoci pedagogů a v neposlední řadě spolupráci samotných žáků mohla být finálně zpracována data z 583 dotazníků (Chlopčíková, 2009; 2010).

Preventivní program

Pilotní podoba interaktivního preventivního programu vznikla za plné finanční podpory Grantové agentury Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v letech 2010–12. Podoba preventivního programu je určena cílové skupině – děti (žáci I. stupně základních škol) a zprostředkována interaktivní zážitkovou formou za asistence odborníků z oblasti kynologie a jejich speciálně připravených psů. Ke spolupráci na preventivní aktivitě bylo přizváno Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, aby tak byla zajištěna profesionální a bezpečná realizace programu.

Žáci si přímou interakcí se speciálně připravenými psy prožijí bezpečným způsobem potenciálně rizikové situace. Okamžitá zpětná vazba tak umožňuje dětem nejen ojedinělý zážitek, ale zprostředkuje především cennou zkušenost.

Program je tvořen prezentací teoretických základů pravidel bezpečného kontaktu se psem v podání profesionálních kynologů a jejich názornou interaktivní demonstrací za asistence speciálně připravených canisterapeutických týmů (psův x pes).

Teoretická sekce je zaměřena na nedostatky ve vědomostech dětí, jež vzešly z pilotního výzkumu (hierarchie psí a rodinné smečky, autorita, rozbor a ozřejmení příčin vlastních negativních zážitků dětí se psy, pravidla bezpečného soužití se psem, význam lidských gest pro psa, význam komunikačních signálů psa směrem k člověku). Praktická část programu pak cíleně směřuje k demonstraci modelových situací, s nimiž se mohou děti setkat při kontaktu s vlastním i cizím psem. Žáci jsou aktivně vyzýváni k řešení modelových příkladů a přímé interakci se psem.

VÝSLEDKY

Výsledky prezentují znalosti 583 žáků prvního stupně základních škol v Jihočeském kraji. Z celkového počtu respondentů tvořili chlapci 47 % (n 272) a dívky 53 % (n 311) dotázaných. Nejpočetnější věkovou kategorií byli desetiletí respondenti (n 163) – tabulka 1.

Tabulka 1 Respondenti – dle věku (v absolutních číslech/ procentech) (N 583)

Věk	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
8 let	69	12
9 let	158	27
10 let	163	28
11 let	132	23
12 let	61	10

První z pěti sekcí výzkumných otázek měla u dětí zjistit míru vnímání vlastní autority ve vztahu ke psovi. Odborná literatura důrazně upozorňuje na podstatný fakt ve vnímání psa, zejména ve vztahu k členům lidské smečky. Z hlediska hierarchického postavení členů lidské rodiny (pro psa „smečky“) není dítě nikdy vnímáno psem jako dominantní (autorita) jedinec (Mikulica, 2004; Melichárková, 2006, s. 72; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Na odpovědích žáků však bylo výrazně patrné, že 33 % (n 108) vnímá sebe jako hlavní autoritu pro rodinného psa (tab. 2). Projevila se tak nejen dětská snaha vyrovnat se dospělým, ale potenciálně významné riziko v soužití obou aktérů. Přátelský přístup a toleranci psa děti mylně chápou jako projev vlastní významnosti a nadřazenosti nad zvířetem, jež je však vystavuje přímému nebezpečí (Reisner et al., 2007, p. 348; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Tabulka 2 Odpovědi na otázku: „Koho u vás doma pes nejvíce poslouchá?“ (N 325)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
mne (dítě)	108	33
otce	90	28
matku	75	23
prarodiče	45	14
sourozence	7	2

V sekci otázek mapujících míru autoritativního chování dětí vůči psím společníkům byly respondentům položeny ještě další dvě otázky („Cvičíš sám/sama bez dozoru rodičů vašeho psa?, „Trestáš (biješ) bez dozoru rodičů vašeho psa?“).

Bez dozoru dospělé osoby (rodiče) cvičilo rodinného psa 63 % (n 204) dotázaných ve věku 8–12 let. K tvrdším výchovným praktikám (fyzickému trestu) se odhodlalo 46 % (n 149) žáků.

I když rodinný pes bezesporu oplývá jistou dávkou shovívavosti a tolerance k vlastním členům

smečky (lidské rodiny), přímý fyzický trest od jedince, kterého nepovažuje za autoritu, může vnímat jako přímé ohrožení a důvod k obraně. Otázkou zůstává, zda si děti počínají obdobným způsobem i při kontaktu s jiným známým psem (např. na návštěvě u příbuzných)? Právě napadení známým zvířetem při pokusech o výchovu bývá jedním z nejčastějších důvodů bolestivých zážitků dětí se psy skrytých pod Dg. W54 – „Kousnutí nebo úder psem“ (Melichárková, 2006, s. 72; Reisner et al., 2007, p. 348; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Tabulka 3 Odpovědi na otázku: „Kousl tě někdy pes?“ – dle pohlaví (N 219)

	Dívky (absolutní číslo)	Chlapci (absolutní číslo)	Dívky (%)	Chlapci (%)
ano	98	121	17	21
ne	213	151	36	26

Druhá sekce otázek mapovala vlastní zkušenosti respondentů s pokousáním psem. Bolestivý zážitek se psem potvrdilo 38 % (n 219) žáků. Z hlediska pohlaví byli chlapci pokousáni častěji (21 %, n 121) než dívky (17 %, n 98) – tabulka 3. Ve 42 % (n 91) případů byl aktérem útoku rodinný pes.

Pokousaní respondenti uváděli jako nejčastější příčinu vzniku konfliktu se psem vlastní prudký po-

hyb směrem ke zvířeti – 38 % (n 83) (např. nečekané narušení teritoria psa, přehnaná iniciativa dítěte nečekaně zvíře kontaktovat při hře – rychlé pohyby končetin, pohyby předmětem, výpady proti psovi či útěk) – tabulka 4. Důvod agresivního jednání psa vůči své osobě však nebylo schopno identifikovat 29 % (n 64) dotázaných.

Tabulka 4 Odpovědi na otázku: „Víš, proč tě pes kousl? (Co se mu nelíbilo?)“ (N 219)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
prudké pohyby (při hře, pohyby rukou, pohyby předmětem, výpady proti psovi, útěk)	83	38
narušení teritoria (vstup do pelechu psa, vstup do boudy, vstup do hlídaného prostoru – zahrada, dvůr)	33	15
vyrušení psa (při odpočinku, při krmení)	33	15
trestání psa (při neuposlechnutí povelu)	6	3
nevím (neuvědomuje si důvod agresivního chování psa)	64	29

Výzkumné otázky třetí sekce mapovaly znalosti pravidel bezpečného přístupu a vlastní pocity dětí při kontaktu s rodinným a cizím psem. Psychické rozpoložení dítěte v přítomnosti psa výrazně ovlivňuje celkové chování a přístup ke zvířeti.

Na rozdílné pocity dětí při kontaktu s vlastním a cizím psem upozornily výsledky výrazových škál. Žáci, kteří vyrůstají v každodenním kontaktu se psem, se v jeho přítomnosti cítí dobře – 77 % (n 250) – tab. 5. Kontakt s cizím psem však evokuje strach u 43 % (n 253) respondentů z 583 dotázaných (tab. 6).

Tabulka 5 Odpovědi na otázku: „Jak se cítíš v přítomnosti vlastního psa?“ (N 325)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
cítím se dobře	250	77
mám strach	13	4
je mi to jedno	62	19

Tabulka 6 Odpovědi na otázku: „Jak se cítíš v přítomnosti cizího psa?“ (N 583)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
cítím se dobře	131	23
mám strach	253	43
je mi to jedno	199	34

Jak uvádějí obdobné zahraniční studie, významným rizikem při vzájemném kontaktu obou aktérů je výrazná iniciativa a zájem dítěte o jakýkoli kontakt se psem. Zbrklé, rychlé a pro psa nečekané dotyky vystavují dítě přímému nebezpečí. Právě vyděšené zvíře představuje vysoké riziko bolestivého útoku (Duteille et al., 2002, p. 184; Deles-

trait, Collard, 2004, p. 113; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Na otázku, zda si respondenti pohladí cizího psa, odpovědělo kladně 17 % (n 96) respondentů (tab. 7).

Projev nelibosti psa (např. vrčení, štěkání) by však odradil od přímého kontaktu 87 % (n 504) dotázaných (tab. 8).

Tabulka 7 Odpovědi na otázku: „Co uděláš, když k tobě přijde cizí pes?“ (N 583)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
pohládím psa	96	17
odeženu psa	59	10
uteču psovi	31	5
nebudu si psa všímat	397	68

Tabulka 8 Odpovědi na otázku: „Co uděláš, když k tobě přijde cizí pes, který vrčí?“ (N 583)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
začnu křičet	20	3
odeženu psa	34	6
uteču psovi	25	4
nebudu si psa všímat	504	87

K velmi oblíbeným aktivitám dětí školního věku patří péče o psa a jeho krmení. I přímá každodenní péče o psa má ale své zásady a pravidla. V rámci výzkumu bylo 56 % (n 325) respondentů, kteří mají psa doma, položeny otázky: „Saháš psovi do misky s krmením?“ a „Saháš na psa při krmení?“.

Do misky s krmením psovi bez omezení a dozoru dospělé osoby sahalo 33 % (n 107) dotázaných. Na psa během jeho nejoblíbenější denní činnosti – příjmu potravy – sahalo 34 % (n 111) respondentů (tab. 9).

Tabulka 9 Odpovědi respondentů na otázku: „Saháš psovi do misky s krmením?“ x „Saháš na psa při krmení?“ (N 325)

	„Saháš psovi do misky s krmením?“ (absolutní číslo)	„Saháš psovi do misky s krmením?“ (%)	„Saháš na psa při krmení?“ (absolutní číslo)	„Saháš na psa při krmení?“ (%)
ano	107	33	111	34
ne	218	67	214	66

Ve snaze zjistit povědomí dětí o významu základních komunikačních rozdílů mezi neverbálními projevy lidí a psů byla do dotazníku zařazena dvě gesta mající pro člověka jiný význam než pro psa – „úsměv s odhalenými zuby a upřený pohled do očí“.

Zatímco široký úsměv s odhalenými zuby symbolizuje v očích lidí libý vjem, ve zvířeti (psovi) může

evokovat přímou výzvu či ohrožení. Rizika výše uvedeného gesta nezná a chápe je jako přímou výzvu ke hře se psem 81 % (n 470) žáků (tab. 10). Lépe si žáci uvědomují význam přímého očního kontaktu se psem (tab. 11).

Tabulka 10 Odpovědi na otázku: „Víš, jak vnímá pes náš lidský úsměv s odhalenými zuby?“ (N 583)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
jako výzvu ke hře	470	81
jako ohrožení	23	4
je mu to jedno	90	15

Tabulka 11 Odpovědi na otázku: „Víš, jak vnímá pes upřený pohled do očí?“ (N 583)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
jako výzvu ke hře	129	22
jako ohrožení	414	71
je mu to jedno	40	7

Znalost varovných a konejšivých komunikačních signálů v řeči těla psa byla žákům v dotazníkovém šetření zprostředkována čtyřmi obrazovými figurami. Respondenti měli za úkol rozeznat význam výrazu těla psa ztvárněného na obrázku. Na výběr měli ze čtyř možností. Pouze jedna byla vždy správně. Kresby prezentovaly dvě pozitivní – bezpečné (výzvu ke hře a přátelský postoj) a dvě negativní – rizikové (strach a útočnou hrozbu) pozice těla psa.

První obrázek psa v hlubokém předklonu s veselým výrazem a vyplazeným jazykem představu-

jící radostnou výzvu ke hře identifikovalo správně 72 % (n 420) respondentů. Signály uvolněného přátelského postoje u psa rozeznalo 66 % (n 385) žáků. Rozpoznat projevy strachu na třetí obrazové figurě dělaly dětem největší problémy. Správnou odpověď určilo 61 % (n 356) dotázaných. Psa v rozhodném postoji s vysoce neseným ocasem, vztyčenýma ušima, nakrčeným čenichem a odhalenými zuby označilo jako útočného 64 % (n 373) žáků (tab. 12).

Tabulka 12 **Obrazové figury: „výzva ke hře × přátelský postoj × strach × útočná hrozba“** (N 583)

	Respondenti (absolutní číslo)	Respondenti (%)
výzva ke hře	420	72
přátelský postoj	385	66
strach	356	61
útočná hrozba	373	64

Není-li dítě schopno rozlišit varovný signál (strach, útočná hrozba) psa, je téměř pravděpodobné, že si neuvědomuje ani rizika spojená s tímto způsobem komunikace psa. Zde je nezbytné hledat odpověď na příčiny vzniku úrazů dětí způsobených psy.

Nejjednodušší část dotazníku představovaly pro respondenty otázky zaměřené na informovanost o výživě, veterinární péči a upotřebitelnosti psa. Zmíněná sekce otázek mapovala obecné znalosti žáků, které by měly být součástí obecného ekologicko-biologického povědomí dítěte.

Je chvályhodné, že děti věděly, jak se o svého psiho kamaráda starat, ale pro vzájemné upevnění vztahu hrají důležitější roli: schopnost vnímat komunikační projevy zvířete a umět k němu vhodným způsobem přistupovat. Pro význam tohoto článku nebyly výsledky výše zmíněné sekce otázek potřebné. Proto zde nejsou uvedeny (Chlopčíková, 2009; 2010).

DISKUSE

Z hlediska pohlaví sledovaného souboru převažovaly dívky (53 %, n 311) nad chlapci (47 %, n 272). Přesto však chlapci tvořili ve výzkumném vzorku početnější část respondentů, jež prožila napadení psem – 21 % (n 121) – tabulka 3. Nejpočetnější skupinu z hlediska věku a incidence úrazu tvořili chlapci ve věku 9 let. Zde se potvrzuje všeobecně známý fakt poukazující na vyšší riziko vzniku úrazů u chlapčeské populace. Riziko vyplývá z vývojových specifík (např. vyšší sklon experimentovat, větší soutěživost, odvaha, sklony k riskování a přeceňování sil (Duteille et al., 2002, p. 184; Delestrait, Collard, 2004, p. 113; Chlopčíková, 2009).

Jak uvádí Matějček: „střední školní věk“ prezentuje u dítěte dobu maximální extroverze, jež je charakterizována sebejistotou a otevřeností k okolnímu světu. Přátelský přístup a toleranci psa tak děti mylně chápou jako projev vlastní významnosti a nadřazenosti nad zvířetem, která skýtá jistá rizika. Z hlediska nebezpečí je nezbytné vnímat

onen fakt jako klíč k zodpovědné výchově dítěte ve vztahu (nejen) ke psům (Fraňková, 1999, p. 39; Vágnerová, 2005; Matějček, 2007b; Galajdová, Galajdová, 2011).

Odborná literatura upozorňuje na podstatný fakt ve vnímání členů lidské smečky psem. Z hlediska hierarchického postavení členů lidské rodiny (pro psa „smečky“) není dítě nikdy vnímáno psem jako dominantní (autorita) jedinec. Ve snaze zjistit, jak vnímají děti psa z hlediska vlastní autority, byla respondentům položena otázka na vlastní roli ve výchově a výcviku psa. Celkem 33 % dětí (n 108) vnímalo vlastní osobu jako hlavní autoritu pro rodinného psa (tab. 2). Ve výsledku se tak projevila nejen dětská houževnatost a snaha vyrovnat se dospělým, ale především významné riziko v soužití obou aktérů (Mikulica, 2004; Melichárková, 2006, s. 72; Galajdová, Galajdová, 2011).

Pokousaným respondentům byla kladena doplňující otázka – byl-li aktérem útoku pes rodinný (vlastní), nebo zvíře cizí. I když traumatickou zkušenost s vlastním psem zažilo 42 % (n 91) žáků, početnější skupinu odpovědí zastupovali pokousaní cizím psem – 58 % (n 128). Přirozená spontánnost a jistota dětí při kontaktu s vlastním psem může podporovat stejně uvolněné chování i při kontaktu s cizím psem. Rodinný pes tak mnohdy svým láskyplným a ohleduplným přístupem vychová „malého pána“ k bezohlednosti. Tu pak cizí pes jen stěží toleruje (Hessler-Keyová, 2002; De Keuster et al., 2005; Mizerová, 2005, s. 29; Matějček, 2007a; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

I když rodinný pes bezesporu oplývá velkou dávkou shovívavosti a tolerance k vlastním členům smečky (lidské rodiny), přímý fyzický trest od jedince, kterého nepovažuje za autoritu, může vnímat jako přímé ohrožení a důvod k obraně. Bez dozoru dospělé osoby zkoušelo cvičit rodinného psa 63 % (n 204) dotázaných ve věku 8–12 let. K tvrdším výchovným praktikám (fyzickému trestu) se odhodlalo 46 % (n 149) žáků (Mikulica, 2004; Reisner et al., 2007, p. 348; Galajdová, Galajdová, 2011).

Otázkou zůstává, zda si děti počínají obdobným způsobem i při kontaktu s jiným známým psem (např. na návštěvě u příbuzných). Právě napadení známým zvířetem při pokusech o výchovu bývá jedním z nejčastějších důvodů bolestivých zážitků dětí se psy skrytých pod Dg. W54 – „Kousnutí nebo úder psem“. Za nejrizikovější místo pro napadení a vznik úrazu bylo dětmi označováno blízké okolí vlastního domova (např. hřiště, ulice, park) (Duteille et al., 2002, p. 184; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Jak uvádí obdobné zahraniční studie, významným rizikem při vzájemném kontaktu obou aktérů je nekoordinovaná iniciativa a zájem dítěte o jakýkoli kontakt se psem. Zbrklé, rychlé a pro psa nečekané dotyky vystavují dítě přímému nebezpečí. Právě vyděšené zvíře představuje významné riziko bolestivého útoku. Pokousaní respondenti uváděli jako nejčastější příčinu vzniku konfliktu se psem vlastní prudký pohyb směrem ke zvířeti (např. nečekané narušení teritoria psa, přehnaná iniciativa dítěte nečekaně zvíře kontaktovat) – tab. 4. Na otázku, zda si žáci pohladí cizího psa, odpovědělo kladně 17 % (n 96) respondentů – tab. 7 (De Keuster et al., 2004, p. 99; 2005; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Ve snaze zjistit povědomí dětí o významu základních komunikačních rozdílů mezi neverbálními projevy lidí a psů byla do dotazníku umístěna dvě gesta, která mají pro člověka jiný význam než pro psa – úsměv s odhalenými zuby a upřený pohled do očí. Zatímco široký úsměv s odhalenými zuby symbolizuje v očích lidí libý vjem, ve zvířeti (psovi) může evokovat přímou výzvu či ohrožení. Rizika uvedeného gesta neznalo a mylně je chápalo jako přímou výzvu ke hře se psem 81 % (n 470) žáků (tab. 10). O poznání lépe znali žáci význam přímého očního kontaktu se psem – tab. 11 (Mikulica, 2004; Mizerová, 2005, s. 29).

Závěrečná část dotazníku byla zaměřena na vizuální vnímání varovných a konejšivých komunikačních signálů v řeči těla psa. Respondenti rozeznávali význam výrazu těla psa ztvárněného na obrázku. Kresby prezentovaly dvě pozitivní – bezpečné (výzvu ke hře a přátelský postoj) a dvě negativní – rizikové (strach a útočnou hrozbu) pozice těla psa.

První obrázek psa v hlubokém předklonu s veselým výrazem a vyplazeným jazykem představující radostnou výzvu ke hře identifikovalo správně 72 % (n 420) respondentů (tab. 12). Signály uvolněného přátelského postoje u psa rozeznalo 66 % (n 385) žáků (tab. 12). Rozpoznat projevy strachu na třetí obrazové figuře, dělaly dětem největší problémy. Správnou odpověď určilo 61 % (n 356) dotázaných

(tab. 12). Psa v rozhodném postoji s vysoce neseným ocasem, vztyčenými ušima, nakrčeným čenichem a odhalenými zuby označilo jako útočného 64 % (n 373) žáků (tab. 12).

Není-li dítě schopno rozlišit varovný signál (strach, útočná hrozba) psa, je téměř pravděpodobné, že si neuvědomuje ani rizika spojená s tímto způsobem komunikace psa. Zde je nezbytné hledat odpověď na příčiny vzniku úrazů dětí způsobených psy.

Díky pilotní studii se objevila celá řada nových výzkumných otázek: *Jak změnit současný nedostatek znalostí žáků základních škol? Existuje v České republice funkční preventivní program věnující se této problematice?*

Preventivní program

Interaktivní preventivní program vychází z metody AAE – *Animal Assisted Education* („vzdělávání za pomoci zvířat“ – přirozený nebo cílený kontakt člověka a zvířete zaměřený na rozšíření a zlepšení výchovy, vzdělání a sociálních dovedností cílové populace). Z hlediska pedagogiky je koncipován do podoby tzv. „kooperativní výuky“ – při níž je činnost jedince podporována celou skupinou a naopak. Základními východisky kooperativní výuky jsou sdílené informace, spolupráce na řešení situace a všestranná podpora (Fossati, 2004, p. 87; Freeman, 2007, p. 30; Kasíková, 2010).

Praktická realizace programu „Dítě a pes“ probíhala na základních školách v Jihočeském kraji. Osvětové preventivní aktivity se zúčastnilo v prvním roce realizace 25 základních škol (n 786 žáků). V roce 2011 byl preventivní program uskutečněn na 16 (n 524 žáků) základních školách v Jihočeském kraji. Na návrhu a finální podobě praktické zážitkové aktivity se významně podílely profesionální canisterapeutické týmy (dobrovolník se speciálně připraveným psem) z občanského sdružení Hafík.

Interaktivní edukačně preventivní program probíhá nadále jako jednorázová aktivita na základních školách, pobytových i zábavných akcích pro děti. Jeho poslání tkví v interaktivním zprostředkování základních informací o pravidlech zodpovědného a bezpečného přístupu ke psům, porozumění řeči těla a komunikačním signálům zvířete. Bezprostředním kontaktem dítěte a psa vzniká simulovaná příležitost prožít si potenciálně rizikovou situaci v bezpečném prostředí, a to při kontaktu sice s cizím, ale speciálně připraveným psem (ko-terapeut, canisterapeutický pes) (Eisertová, 2007, s. 60; Chlopčíková, 2009).

Nejen reakce speciálně připraveného psa, ale zejména adekvátní objasnění chyb v podání odborní-

ků z oblasti kynologie umožňují dětem rozpoznat vlastní chyby a ozřejmit si správné řešení vzniklé situace. Na základě těchto zkušeností je i realizační tým připraven okamžitě reagovat na nově vzniklé situace (Eisertová, 2007, s. 60; Chlopčíková, 2009).

Samotný program probíhá vždy v prostorách základních škol (tělocvičny, třídy, hřiště) v délce 90 minut.

Benefity programu

- **prostupnost preventivní aktivity s mechanismem školní výuky**, díky níž lze předat základy a pravidla zodpovědného přístupu ke psům co největšímu počtu dětí;
- **interaktivní podoba programu** umožňuje žákům vyzkoušet reálné rizikové situace bezpečným způsobem prostřednictvím vlastního zážitku;
- **okamžitá zpětná reakce zvířete** významně dokresluje modelovou situaci;
- **okamžitá zpětná vazba pro dítě**;
- **různorodost modelových situací**.

Struktura programu

Úvod: Seznámení s programem, představení realizačního týmu

1) Teoretický modul:

Soužití člověk × pes (domestikace)

Upotřebitelnost (využití) psa v dnešní společnosti

Bezpečnost společných aktivit (hry se psem)

Bezpečnost při péči o psa (krmení, hygiena)

Vztah člověk × pes (hierarchie lidské rodiny × psí smečky)

2) Praktický modul:

Základy bezpečného kontaktu se psem známým i cizím (modelové situace)

Rizikové chování při kontaktu se psem (modelové situace)

Komunikační signály, řeč těla psa (roll-upy)

Nácvik protektivních (ochranných) poloh při napadení psem

3) Odlehčující závěrečné aktivity se psy (např. hry, česání, pamlskování)

4) Rozloučení

Finální etapa projektu směřuje k vypracování ucelené a ověřené metodiky preventivního programu. Tento výstup by měl sloužit jako souhrnný sou-

bor teoretických i praktických znalostí, jež je nezbytné předat dětem. Ty by pak měly být schopny vybudovat si vyvážený a bezpečný vztah ke psům.

Současná podoba programu se setkává s velmi pozitivním ohlasem dětí, rodičů i pedagogů. Kladné reference s sebou přinášejí i narůst poptávky z řad dalších vzdělávacích zařízení pro děti. Program by měl nadále zůstat v kompetenci odborníků Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafík, aby byla zachována profesionalita a odborný rozvoj aktivity, jež vyplní mezeru v uceleném systému preventivních programů určených dětské populaci.

ZÁVĚR

Cílem pilotní studie bylo zmapovat základní znalosti dětí o zodpovědném a bezpečném přístupu ke psům a zhodnotit tak vnější faktory podílející se na vzniku konfliktních událostí mezi oběma aktéry v Jihočeském kraji. Budou-li zmapována aktuální rizika ve vzájemném kontaktu dětské populace se psy, lze pomocí těchto výsledků vytvořit a zkvalitnit přístup k primární prevenci, například v podobě interaktivního preventivního programu.

Výsledky studie poukázaly na nejčastější příčiny a mechanismy vzniku rizikových situací mezi dětmi a psy. Sledovaný soubor dětí ve věku 8–12 let prokázal značné nedostatky ve znalostech základních pravidel bezpečného kontaktu a správného vnímání tzv. „komunikačních signálů“ mezi člověkem a psem, které v inkriminovaných situacích maximálně ovlivňují riziko vzniku napadení (Delestrait, Collard, 2004, p. 113; Fossati, 2004, p. 87; Gilchrist et al., 2008, p. 296).

Na základě výsledků pilotního výzkumu byla navržena i struktura nového interaktivního programu. Žáci si přímou interakcí se speciálně připravenými psy vyzkoušejí bezpečným způsobem řešit potenciálně rizikové situace. Okamžitá zpětná vazba tak umožňuje dětem nejen ojedinělý zážitek, ale především získat cennou zkušenost, která může zásadním způsobem ovlivnit vývoj reálné situace s nebezpečným psem.

Výjimečným benefitem programu jsou canisterapeutické týmy s odborníky z praxe, kteří disponují teoretickými znalostmi v oblasti canisterapie, etologie psa, výchovy a výcviku v kombinaci se základy vývojové psychologie a komunikace s dětmi. Tento tým profesionálů Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafík bude i nadále rozvíjet ojedinělou preventivní aktivitu, která vyplňuje mezeru v uceleném systému preventivních programů určených dětské populaci v České republice.

Každé partnerství, i to mezi dítětem a psem, by mělo být založeno na vzájemném respektování a porozumění, jež umožňuje nejen bezkonfliktní interakci, ale především kvalitní základ pozitivního přístupu a vztahu obou partnerů.

Má-li si dítě vytvořit a upevnit plnohodnotný vztah ke zvířeti – psovi, musí se naučit znát a respektovat nejen jeho základní fyziologické potřeby (dohlížení na zdravotní stav či fyzickou kondici), ale především vnímat specifické rozdíly v chování a komunikaci (komunikačních signálech) svého zvířecího společníka (Galajdová, 1999).

Právě ona neznalost vnímání hierarchie (autority) zvířetem v lidské rodině, různorodé komunikační signály představující libost či odpor zvířete nebo pouhé společné trávení samostatných aktivit (ven-

čení) staví oba jedince do rizikových situací představujících primární příčiny vzniku konfliktu.

Poskytnout dítěti možnost vyrůstat společně se psem je bezesporu jedním z nejlepších rozhodnutí nás dospělých. Nicméně potřeba uvědomit si vlastní zodpovědnost v tomto vztahu má svůj opodstatněný význam!

Pes může život dítěte v mnohém obohatit – ať již jako tichý společník, ochránce, psychická podpora, milující kamarád, věrný přítel či zprostředkovatel pocitu radosti a štěstí ze společně strávených okamžiků. Vzhledem ke všem těmto pozitivům si však jako „plnohodnotný tvor“ zaslouží úctu a respekt.

* Realizováno za grantové podpory GAJU 071/2010/5 a za grantové podpory MZČR OZS/5/313/09

LITERATURA

1. De Keuster T et al. (2004). Interactive computer animation to teach principles of dog bite prevention to three to six year old children – A multidisciplinary project. People and Animals: A timeless Relationship – 10th International conference on Human-Animal interactions IAHAIO 6th–9th October 2004. Glasgow, p. 99.
2. De Keuster T, De Cock I, Moons C (2005). Dog bite prevention – how a Blue Dog can help. The FECAVA Symposium. [online] [cit. 2010-10-01]. Dostupné z: <http://www.fecava.org/files/ejcap/272.pdf>
3. Delestrait M, Collard S (2004). Child and dog, from security to complicity. People and Animals: A timeless Relationship – 10th International conference on Human-Animal interactions IAHAIO 6th–9th. Glasgow, p. 113.
4. Duteille F, Hadjukowicz J, Pasquier P, Dautel G (2002). Tragic case of a dog bite in a young child: the dog stands trial. *Annals of Plastic Surgery*. 48/2: 184–187.
5. Eisertová J (2007). Canisterapie – terminologie. In Velemínský M et al.: Zooterapie ve světle objektivních poznatků. 1. vyd. České Budějovice: Nakladatelství Dona, s. 60.
6. Fossati R (2004). Dogs teach and children learn in two elementary schools. People and Animals: A timeless Relationship – 10th International conference on Human-Animal interactions IAHAIO 6th–9th October 2004. Glasgow, p. 87.
7. Fraňková S (1999). Vztah mezi člověkem a zvířetem z pohledu etologie. Zvíře jako partner a průvodce člověka: Sborník ze semináře konaného dne 12.–14. září 1999 ve Slapech nad Vltavou. 1. vyd. Praha: Archa, s. 39.
8. Freeman M (2007). Terminologie v zooterapii. In Velemínský M et al.: Zooterapie ve světle objektivních poznatků. 1. vyd. České Budějovice: Nakladatelství Dona, s. 30–37.
9. Galajdová L (1999). Pes lékařem lidské duše. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 160 s.
10. Galajdová L, Galajdová Z (2011). Canisterapie – Pes lékařem lidské duše. 1. vyd. Praha: Portál, 168 s.
11. Gilchrist J, Sacks JJ, White D, Kresnow M-J (2008). Dog bites: still a problem? *Injury Prevention*. 14: 296–301.
12. Hessler-Keyová M (2002). Magická moc zvířat. 1. vyd. Praha: Plot, 187 s.
13. Chlopčíková M (2009). Závěrečná zpráva projektu MZČR: Dítě a pes, aneb prevence úrazů způsobených psem u dětí středního školního věku. České Budějovice: Ústav sociální práce – Centrum zoorehabilitací, Zdravotně sociální fakulta.
14. Chlopčíková M (2010). Závěrečná zpráva projektu MZČR: Dítě a pes – Jak žít společně bezpečně? České Budějovice: Ústav sociální práce – Centrum zoorehabilitací, Zdravotně sociální fakulta.
15. Infekční nemoci v ČR v roce 2006 (2006). Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. [online] [cit. 2008-05-06]. Dostupné z: http://www.uzis.cz/download_file.php?file=3148
16. Infekční nemoci v České republice v letech 2007–09 (2010). Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky (2007–09). [online] [cit. 2010-10-10]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/rychle-informace/infekcni-nemoci-ceske-republice-letech-2007-2009>

17. Janoušek S, Zvadová Z, Kodl M (2003). Aby pes nekousal. 1. vyd. Praha: Státní zdravotnický ústav, 19 s.
18. Kasíková H (2010). Kooperativní učení, kooperativní škola. 2. vyd. Praha: Portál, 152 s.
19. Matějček Z (2007a). Co děti nejvíce potřebují. 4. vyd. Praha: Portál, 136 s.
20. Matějček Z (2007b). Co, kdy a jak ve výchově dětí. 4. vyd. Praha: Portál, 143 s.
21. Melichárková A (2006). Pes, který štěká, může i kousnout. *Pes přítel člověka*. 50/6: 72–73.
22. Mikulica V (2004). Poznej svého psa – etologie a psychologie psa. 3. vyd. Litvínov: Dialog, 312 s.
23. Mizerová E (2005). Dítě a pes v jedné domácnosti. *Děti a my*. 1: 29.
24. Reisner RI, Shofer FS, Nance ML (2007). Behavioral assessment of children-directed canine aggression. *Injury Prevention*. 13: 348–351.
25. Vágnerová M (2005). Vývojová psychologie I. – Dětství a dospívání. 1. vyd. Praha: Karolinum, 459 s.

✉ **Kontakt:**

Mgr. Marie Chlopčíková, Tyršova 52/254, 751 24 Přerov-Předmostí

E-mail: marie.chlopcikova@seznam.cz